

Важливе місце надається технічно-прикладній творчості студентів у процесі їх технічної підготовки. Практичне втілення цієї проблеми знайшло своє відображення в навчальних програмах з технічної підготовки вчителів трудового навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем “Бакалавр” для спеціалізації “Технічно-прикладна творчість”. Новий науковий підхід здійснено у розробленому теоретичному курсі “Технічна творчість”, в якому навчальна програма курсу має три розділи: перший присвячений формуванню у студентів системи знань про технічну творчість у процесі суспільного виробництва, а також основних теоретичних знань в галузі технічної творчості; другий спрямований на оволодіння студентами знаннями про конструювання різноманітних технічних об’єктів, які є аналогами моделей, що виготовляються на гурткових заняттях у загальноосвітніх школах та у позашкільних освітніх установах; третій передбачає практичну підготовку студентів до керівництва роботою технічних гуртків, а також технічною творчістю учнів на заняттях трудового навчання.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу літературних джерел та, виходячи із досвіду практичної діяльності, нами запропонована цілісно структурно-функціональна модель розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів трудового навчання у процесі їх технічної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корець М.С. Науково-технічна підготовка вчителів для освітньої галузі “Технології” // Монографія. – К.: НПУ, 2002. – 258 с.
2. Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: Опыт системного исследования. – К.: Просвіта, 1997. – 312 с.
3. Корець М.С. Развитие творческого потенциала будущих учителей трудового навчання в системе технической подготовки // Научные записки: Зб. наук. статей НПУ імені М.П.Драгоманова. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 1998. – С.118-128.

УДК 378.147+ 371.322

І.В. Бабіч

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі формування вмінь самоосвітньої діяльності студентів медичного коледжу в умовах кредитно-модульної системи навчання.

The article devotes to the problem of forming the self – educational skills of the students at the Medical College under the condition of credit system of education.

Залучення студентів до самоосвітньої діяльності, розвиток їх практичних вмінь виконання самоосвітніх дій на сучасному етапі реформування професійної освіти набуває особливої актуальності. Це обумовлено участю більшості вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації в експерименті з переходу класичної вищої освіти на кредитно-модульну систему навчання як одну з передумов входження України до єдиного Європейського освітнього простору згідно з вимогами Болонської декларації 1999 року. Як зазначив, М.Згуровський, академік НАН України: “Болонські виклики ми маємо розглядати не лише з позицій інтеграції до європейського освітнього і наукового простору, а й як певні фактори, що змушують вдосконалювати вищу освіту України відповідно до сучасних вимог нашого суспільства” [2].

Враховуючи підписання Болонської декларації, українська медична освіта знаходиться в стані перебудови. Медичні кадри – це стратегічний капітал, і 70% всіх

капіталовкладів у галузь охорони здоров'я у світі припадає саме на кадрове забезпечення. Найбільшу тривогу у галузі охорони здоров'я населення викликає дефіцит медичних сестер як в країнах Західної Європи, так й в Україні і Росії. При цьому відсутній механізм моніторингу та планування підготовки кадрів.

Таким чином, постає проблема якісної перебудови медичної освіти України, особливо в галузі підготовки медичних сестер. Виникає необхідність теоретичного обґрунтування навчального процесу у медичних закладах освіти.

Починаючи з 1997 р., під керівництвом МОЗ України була розроблена та запроваджена так звана “медсестринська модель” бакалаврської програми для медсестер. Суть її полягає в тому, що спочатку студенти вчаться за програмою базового медсестринства протягом перших двох років, а далі протягом наступних двох років вивчають предмети бакалаврської програми, включаючи обстеження та визначення стану здоров'я пацієнта, медсестринський процес, клінічне медсестринство, медсестринство у вузьких спеціальностях, менеджмент та лідерство в медсестринстві, основи педагогіки, громадське здоров'я та громадське медсестринство, медсестринство в сімейній медицині. Була переглянута та корінним чином перероблена кваліфікаційна характеристика випускника медичного училища за спеціальністю “Сестринська справа” 1 та 11 рівнів підготовки, враховуючи всі можливі місця її майбутньої праці та функціональні обов'язки.

Упровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП) у медичному коледжі передбачає суттєві зміни у його структурі, що обумовлено переорієнтацією всієї методології процесу навчання з лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісно орієнтовану форму та на організацію самоосвіти студентів.

Індивідуальна та самостійна робота в умовах КМСОНП визначається як один із основних компонентів навчальної діяльності студента, який має займати значну частину його навчального навантаження. Зокрема, згідно до Тимчасового положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців, обсяг самостійної роботи студента значно збільшено порівняно з традиційною системою навчання – від 15-20% до 40-60% від загального навчального навантаження. При цьому співвідношення між аудиторною та позааудиторною роботою студентів також змінюється на користь останньої [7].

Європейська система трансферту кредитів (ECTS) передбачає свободу вибору для студентів як по горизонталі (вибір строків вивчення і складання іспитів), так і по вертикалі (вибір основних і додаткових предметів). Такий принцип “мозаїчності” освіти передбачає те, що викладач виступає вже не як носій інформації в останній інстанції, знання студент може отримувати з різних джерел інформації. У зв'язку з цим змінюється мета діяльності викладача – не тільки повідомити інформацію і навчити її знаходити, а навчити вчитися і викликати інтерес до самоосвіти, самоосвітньої діяльності. З іншого боку, саме самостійна робота студентів є стрижнем впровадження кредитно-модульної організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Тому *мета нашої роботи* полягала у з'ясуванні особливостей самоосвітньої діяльності студентів медичних коледжів в умовах впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Основним завданням дослідження став пошук форм і методів формування самоосвітніх умінь студентів медичного коледжу.

Логіко-семантичний аналіз поняття “самоосвіта” констатує неоднозначність існуючих дефініцій. Аналіз існуючих трактувань поняття “самоосвіта” дозволяє виділити три найбільш загальних підходи до його розгляду. Один із них характеризується розумінням самоосвіти як цілеспрямованої, планомірної, самостійної роботи фахівця з підвищення своєї професійної майстерності (М.М. Заборщикова, В.В. Новиков та інші). У цьому контексті самоосвіта розглядається як професійна функція, а її мета пов'язується з підвищенням ефективності професійної діяльності. Другий, більш широкий, – з розумінням самоосвіти як “індивідуально-особистісний процес цілеспрямованого і систематичного поліпшення,

удосконалення, розвитку себе і своєї діяльності” (Н.В. Козієв). При цьому суто особистий характер самоосвіти як саморозвитку передбачає розвиток самопізнання (Ю.Н. Кулюткін, Г.С. Сухобська). Третій аспект передбачає розгляд самоосвіти як виду, форми, засобу пізнавальної діяльності (А.П. Владиславлев, Г.М.Коджаспірова, А.Ю. Коджаспіров, П.Г. Пшебільський). У дослідженні ми будемо дотримуватися саме цього підходу при визначенні самоосвіти як виду пізнавальної діяльності, яка характеризується активністю, самостійністю, добровільністю і спрямованістю на розвиток розумових сил і здатностей, формування культури розумової праці.

На цей час теорія самоосвітньої діяльності в педагогічній науці набула значного розвитку. Так, питанням організації самоосвіти школярів присвячені роботи В.Бондаревського, А.Громцевої, М.Скаткіна, П.Підкасистого; особливостям організації самоосвіти студентів – праці А.Айзенберга, В.Буряка, Г.Серикова та ін. Провідне місце у наукових дослідженнях з питань самоосвіти посідає проблема формування готовності до здійснення такої діяльності (В.Буряк, А.Громцева, Є.Заїка). Умови організації самоосвіти студентів з’ясовуються в працях З.Кучер, М.Рогозіної [3,4]. Розмежування самостійної роботи і самоосвіти проведено А.Громцевою, П.Підкасистим, Г.Сериковим.

Кінцевим результатом підготовки студентів до самоосвіти виступає готовність, яка є сталою рисою особистості і характеризується точно окресленим набором психічних властивостей, діяльністю, стабільністю. У зв’язку з цим у психологічній літературі виділено два аспекти, що дозволяють диференційовано підходити до визначення даного поняття. Відповідно першого, готовність розглядається як прояв психічних функцій, формування яких сприяє досягненню високих результатів (мається на увазі готовність-якість: актуалізація і пристосування особистості до успішних дій у визначений момент). Другий аспект передбачає удосконалення психічних процесів, станів і властивостей особистості, потрібних для ефективності діяльності, яка здійснюється (мова йде про готовність-стан: внутрішнє спрямування на певну поведінку під час виконання навчальних задач, на активні і цілевідповідні дії) (Є.Заїка). Отже, вся система організації самоосвіти повинна бути націлена, в першу чергу, на формування готовності – стану, яка дозволить успішно здійснити дану діяльність при наявності відповідних зовнішніх умов.

У педагогічній науці готовність до самоосвіти представлена, з одного боку, як наявність розвиненої активної потреби у знаннях і неперервному їх поповненні, а з іншого боку, як визначена сума вмінь і навичок організації самостійного пошуку інформації з метою задоволення пізнавального інтересу.

Аналіз самоосвіти дозволяє виділити основні компоненти готовності, які властиві будь-якій діяльності, – мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий та оціночний [8].

Так, Громцева О. К. мотиви самоосвітньої діяльності поділяє умовно на наступні три групи:

1. Широки, соціально значимі мотиви, зумовлені необхідністю визначення життєвих планів, свого місця в суспільстві;
2. Мотиви, пов’язані зі спонукальними силами пізнавального інтересу, безпосередньо не обумовлені життєвими планами студентів;
3. Мотиви, обумовлені прагненням до самовдосконалення своєї особистості (розвиток здатностей, виховання характеру).

Розглянемо першу групу мотивів. Серед цієї групи виділяють, насамперед:

1) Мотив “заклику часу”. Розвиток науки і техніки, що здійснюється швидкими темпами, процес глобалізації у засобах масової комунікації викликає потребу в постійному вдосконалюванні знань. Саме цей мотив зумовлює рухливість і динамічність даної діяльності;

2) Мотиви, пов’язані з реалізацією життєвих планів та ідеалів. Саме вони надають самоосвітній діяльності сталість, систематичність, цілеспрямованість. Серед них виділяють наступні категорії:

- прагнення усвідомити свої можливості й здібності;
  - пізнавальний інтерес до навчального предмета (дисципліни), що має певне значення у життєвих планах студента;
  - прагнення підвищити свій професійний рівень;
  - інтерес до світоглядних, соціальних, морально-етичних, політичних питань тощо.
- [1]

Друга група мотивів, що зумовлена сформованістю пізнавального інтересу, має диференційований характер у різних груп студентів. В одних студентів спостерігається низький рівень пізнавального інтересу. В інших – пізнавальний інтерес до конкретної навчальної дисципліни набув достатню стійкість. І тільки окрема група студентів має пізнавальний інтерес як своєрідний стрижень своєї навчально-пізнавальної діяльності. Самоосвітню діяльність у цьому випадку рухає спрага пізнання, постійний пошук нової інформації [1].

І, на кінець, третя група мотивів самоосвіти пов'язана з потребою особистості в самоудосконаленні (розвитку здібностей, самовихованні характеру).

Таким чином, розгляд мотивів самоосвітньої діяльності студентів дає нам можливість глибше і конкретніше розкрити своєрідність структури цього виду діяльності студентів в умовах навчання вищої школи.

Беручи до уваги, що достатня розвиненість, виявленість і цілісна єдність всіх компонентів є показником високого рівня готовності, у ході дослідження увага акцентувалась на теоретичній і практичній сторонах готовності.

Теоретична готовність до самоосвіти включає в себе різноманітні знання, потрібні для орієнтації у самоосвітній діяльності, а саме: знання теорії самоосвіти; знання про методи пізнання; знання про методи і прийоми самоосвітньої діяльності.

Так Серіков Г.М. зазначає, що можливість й ефективність самоосвіти значною мірою визначається тією базою, якою володіє особистість в галузі предмета самоосвіти й способів його засвоєння. Тому важливою характеристикою готовності до самоосвіти є рівень засвоєних особистістю знань, умінь і навичок, що визначені певним напрямком соціального досвіду.

Вона включає наступні компоненти:

- у конкретному бачити прояв загального;
- із загального виділяти конкретне;
- бачити внутрішні міжпредметні зв'язки відносно різних наукових понять, методів тощо;
- усвідомлення єдності й цілісності наукової картини світу;
- вміння співвідносити наукові категорії з об'єктивною реальністю;
- рівень розуміння відносного характеру знань і необхідності уточнення їх шляхом систематичного пізнання;
- вміння аналізувати й узагальнювати;
- гнучкість розумової діяльності;
- усвідомленість, стійкість і самостійність мислення;
- міцність наявних знань, умінь і навичок, їх відновлюваність [6].

Стає очевидним, що самостійне оволодіння знаннями передбачає використання характерних для самоосвіти методів і прийомів – загальних і специфічних, чуттєвих і раціональних, змістовних і формально-логічних. Про кінцевий ефект пізнавального просування в рамках самоосвітньої діяльності ми маємо право говорити тільки у тому випадку, коли особистість включає набуті знання у систему своїх дій, починає оперувати ними, застосовуючи ці знання в нових умовах, формуючи в себе певні вміння і навички, які характеризують другий – практичний – компонент готовності до самоосвіти.

Підтвердженням вищезазначеного стає думка Г.М. Серікова про те, що “осуществление самообразования становится возможным, если обучаемые умеют работать с

различными источниками, в которых собран, обобщен и хранится накопленный человечеством социальный опыт” [6]. Уміння грамотно працювати з основними джерелами інформації дозволяють правильно та оперативно орієнтуватися в її величезних обсягах, вибирати головне, що відповідає цілям самоосвіти, внутрішнім потребам особистості. Отже, уміння особистості працювати з основними джерелами соціальної інформації також є показником її готовності до самоосвіти.

Серед основних компонентів, що складають узагальнені вміння студентів працювати із джерелами інформації визначимо наступні:

- характер орієнтування в різноманітних обсягах інформації, яка знаходить відображення за допомогою основних джерел;
- психологічна готовність вірно оцінити функціональні можливості як окремого джерела, так і їхньої сукупності, вибрати на цій основі доцільні засоби для засвоєння інформації;
- культура сприйняття інформації від джерела (слухання викладача чи співрозмовника, зорове спостереження та ін.);
- раціональний запис інформації з різних джерел;
- культура засвоєння інформації в процесі взаємодії із джерелом;
- уміння використати джерело інформації під час самоконтролю й самооцінки якості результатів самоосвіти [8].

У якості ще однієї з важливих характеристик самоосвітньої діяльності Серіков Г.М. виділяє організаційно-управлінські вміння. У педагогічному аспекті ці вміння виражені системою дій, прийомів, методів, що осмислені суб’єктом, та спрямовані на досягнення визначених цілей самоосвіти. Дослідник визначає таку групу вмінь, що відносяться до організаційно-управлінських:

- уміння намічати й приймати до виконання завдання самоосвіти, основні шляхи пошуку та засвоєння соціального досвіду;
- навички планування навчальної праці, розподіл зусиль і часу для виконання різних обов’язків;
- уміння створювати сприятливі умови для самостійної роботи (відповідну обстановку, культуру побуту, гігієну праці тощо);
- уміння й навички самоконтролю, самоаналізу й самооцінки результатів самоосвітньої діяльності;
- розробляти нові завдання самоосвіти [6].

Доцільним, на нашу думку, до самоосвітніх умінь віднести і вміння раціональної організації пізнавальної діяльності студента. Уміти навчатися – означає вміти самостійно організувати засвоєння знань, свою розумову діяльність, що забезпечує процес самоосвіти. Їх поділяють на 4 групи:

- 1) організаційні (усвідомлювати і визначати цілі, завдання, обирати способи та засоби для їх розв’язання, контролювати відповідність дій плану і цілям, перевіряти оптимальність намічених дій, співвідносити результати дії з її цілями і т.п.);
- 2) практичні (бігло писати і читати, здійснювати бібліографічну роботу, використовувати технічні засоби навчання, працювати з графіками, таблицями і т.п.);
- 3) інтелектуальні (визначати об’єкти дослідження, визначати елементи об’єктів, формулювати проблеми, систематизувати розрізнені ідеї та ін.);
- 4) психолого-характерологічні (докладати вольові зусилля для здолання труднощів, усвідомлювати свої мотиви, самоспостереження і самоаналіз у процесі навчання, самозвіт і самооцінка) [3].

Відповідно до завдань нашого дослідження постає проблема визначення взаємозв’язків понять “самоосвітня діяльність” і “самостійна робота”. Керуючись проаналізованими характеристиками, що притаманні самоосвітній діяльності, ми вважаємо

поняття “самоосвітня діяльність” більш широким за змістом і формами, ніж поняття “самостійна робота”. Розуміння слова “робота” не як результату якоїсь діяльності, а як процесу отримання якогось результату, характеризує самостійну роботу в загальноприйнятому розумінні як самостійну навчальну діяльність. Об’єктом цієї діяльності є навчальне завдання. Однак це не означає, що “діяльність” і “робота” взаємозамінні. Поняття “діяльність” ширше і містить у собі поняття “робота” як інтегративну частину цілого, як конкретний вид діяльності.

Базуючись на положенні про взаємозв’язок прагнення студентів до самоосвіти з їх визначенням у суспільстві, з ростом їхньої самосвідомості, ми не можемо погодитися з авторами, які під самоосвітою розуміють будь-яку самостійну роботу учнів, дуже часто не систематичну й випадкову. У нашому розумінні самоосвітня діяльність включає, в першу чергу, постановку цілей, свідомість засобів, що сприяють реалізації цих цілей, і систематичне оволодіння знаннями заради їхнього досягнення.

Самоосвітня діяльність студентів здійснюється не тільки під час їх обов’язкової (в умовах кредитно-модульної системи навчання) самостійної роботи, а й на аудиторних заняттях. У той же час, реальна можливість переходу традиційної системи навчання у вищих закладах до кредитно-модульної виникає тільки за умов розробки й обґрунтування відповідної системи самостійної роботи студентів. Постає питання про систему вмінь самоосвітньої діяльності, які формуються в межах самостійної роботи студентів як складової кредитно-модульної системи навчання.

З погляду завдань дослідження представляє інтерес думка вчених (С. У. Гончаренко, Є. В. Заїка, Л. І. Лачкова, В. Д. Мороз, В. І. Оспіцев), що самостійна робота, як складне педагогічне явище, являє собою особливу форму навчальної діяльності, яка спрямована на засвоєння студентами певної системи знань, формування умінь і навичок, що здійснюються за умови запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять, а також передбачає формування самостійності як необхідної майбутньому фахівцю якості особистості.

Найбільш повно система самостійної роботи, на наш погляд, представлена в дисертаційному дослідженні Г. М. Романової. Дослідник, пов’язуючи самостійну роботу з формами організації навчання (лекції, практичні заняття, самостійна, індивідуально-консультативна робота), визначає чотири рівні самостійної пізнавальної діяльності студентів: “відтворення”, “розуміння”; “застосування” і “створення”; “засвоєння”, перевірка реалізації навчальних цілей. Відповідно до рівнів вона розділяє самостійну роботу на чотири типи: самостійна робота з теоретичним матеріалом; самостійна робота з підготовки до практичних занять та закріплення їх результатів; самостійна робота на практичних заняттях; контрольна робота [5].

Кожний тип, на думку дослідника, реалізується через відповідні форми самостійної роботи. Перший тип – через конспектування, реферування, анування рекомендованої літератури; формулювання висновків і підсумків; відповіді на запитання і самостійне формулювання запитань до навчальної теми; заповнення таблиць; креслення структурно-логічних схем; складання термінологічних словників, покажчиків, планів; розподіл елементів бази знань на групи; наведення прикладів, опис ситуацій; завдання на аналіз, синтез, доведення, порівняння, класифікацію, узагальнення, конкретизацію, інтерпретацію теоретичного матеріалу.

Другий тип – вирішення задач; аналіз і вирішення ситуацій; вправи; спостереження; експерименти; психодіагностика, аналіз результатів психодіагностики; оформлення звіту до практичного заняття; підготовка бланків до методик, допоміжних таблиць і т.п.

Третій тип – дискусії і бесіди; виступи з доповідями й рефератами; вирішення задач і ситуацій; психодіагностика, спостереження; експеримент; дидактичні ігри.

Четвертий тип – дидактичні тести; усні та письмові відповіді на запитання; аналіз і вирішення ситуацій, задач; співбесіди; звіти із самостійної роботи [5].

Така систематизація заслуговує на увагу. Проте не можна погодитись з дослідником, що такі форми роботи як конспектування, формулювання висновків, запитань до навчальних тем, складання структурно-логічних схем, аналіз, вирішення ситуацій, спостереження – є формами тільки позааудиторної самостійної роботи.

Залежно від типу самостійна робота містить у собі такі форми діяльності, а відповідно і вимагає сформованості певних груп вмінь: пошук та вивчення додаткової літератури; складання тез, плану та конспекту змісту навчального матеріалу за підручником; написання рефератів, доповідей, оглядів, звітів за додатковою та періодичною літературою; кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків); розв'язання задач; виконання завдань за допомогою ПЕОМ; проведення лабораторних досліджень, спостережень, експериментів; складання тестів, формулювання питань самоконтролю; складання блок-схем за навчальним посібником; вирішення графічних завдань; виконання навчальних та тренувальних вправ; виконання завдань за ілюстраціями; складання інструкційних та технологічних карт; вправи за інструкційними картками; підготовка до колоквиумів, заліків, екзаменів.

Здійснений аналіз наукових доробок з проблеми організації самоосвітньої діяльності дозволяє дійти таких висновків.

1. Самостійна робота є невід'ємною складовою кредитно-модульної системи навчання в медичному коледжі.
2. Самостійна робота характеризується як самостійна навчальна діяльність.
3. Через відповідні форми самостійної роботи відбувається формування відповідних самоосвітніх вмінь та навичок майбутніх фахівців – медичних сестер.
4. Формування комплексу самоосвітніх умінь і навичок, що мають профільну (медичну) спрямованість дозволяє ефективно організувати самостійну роботу студента, що, в свою чергу, оптимізує впровадження кредитно-модульної системи навчання в медичному коледжі.

Запропонований підхід до формування самоосвітніх умінь і навичок студентів медичного коледжу не вичерпує повністю проблему організації їх самоосвітньої діяльності. Потребує подальшої розробки питання рівнів і критеріїв сформованості самоосвітньої компетенції студента як складової кваліфікаційної характеристики випусника медичного коледжу освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию. – М: Просвещение, 1983.
2. Згуровський М. Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці // Вища школа. – 2004. – № 5-6. – С.56.
3. Кучер З.С. Організація самостійної роботи майбутніх учителів обслуговуючої праці в системі модульного навчання. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Криворізький держ.ун-т – Кривий ріг, 2006. – 24с.
4. Рогозіна М.Ю. Педагогічні основи самоосвітньої діяльності майбутніх учителів природничих дисциплін. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Донецький нац. ун-т – Донецьк, 2005. – 232с.
5. Романова Г.М. Індивідуально-типологічні та дидактичні чинники результативності самостійної роботи студентів економічних факультетів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2003. – 250с.
6. Сериков Г.Н. Самообразование: совершенствование подготовки студентов. – Иркутск: Изд.во Иркут.ун-та, 1991. – 232с.
7. Тимчасове положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців // Кредитно-модульна система навчання (нормативно-правові акти та анотований список літературних джерел) /За ред. О.Г. Ярошенко. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2006. – С. 11-18.
8. Тощенко Е.С. Педагогические условия организации самостоятельной познавательной деятельности учащихся. – Челябинск: БланкИздат, 1981. – 178с.